

Ганна ВЛАСОВА,

*завідувач кафедри кримінального процесу
Національної академії прокуратури України,
радник юстиції, кандидат юридичних наук,
доцент*

УКЛАДАННЯ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНИ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ ЯК ФОРМА СПРОЩЕНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Ключові слова: угода; вина; спрощене судочинство; правовий компроміс.

Останнім часом у юридичній літературі багато уваги приділяється як перевагам, так і недолікам процедури спрощеного судочинства. Немає жодної підстави вважати, що спрощення призводить до неповноцінності кримінального провадження. Процесуальна форма в ньому відіграє ту саму роль, що і в звичайному процесі: забезпечення завдань правосуддя, дотримання гарантій прав учасників судочинства. Такий вид судового процесу запроваджується законодавцем винятково з метою максимального пришвидшення і здешевлення вирішення кримінальних справ [1].

Процедури спрощеного судочинства активно застосовуються у провідних зарубіжних країнах. Зокрема, у Сполучених Штатах Америки (США) поширеною є практика укладання угоди про визнання вини. Суть її полягає в тому, що кримінально-процесуальне право цієї країни передбачає можливість своєрідної «торгівлі» між обвинуваченим і підсудним, який за згодою обвинувача має право визнати себе винуватим у вчиненні менш тяжкого злочину, ніж того, що вказаний в обвинувальному акті або заяві про обвинувачення. Це особлива домовленість між сторонами обвинувачення і захисту, відповідно до якої обвинувач зобов'язується перекваліфікувати діяння на менш тяжке, а обвинувачений – повністю визнати свою вину.

Угода про визнання вини є угодою між прокурором і захисником, внаслідок якої обвинувачення припиняється (попри наявність достатніх доказів) або даються конкретні обіцянки щодо покарання в обмін на згоду обвинуваченого визнати вину [2].

Укладання такої угоди – досить популярний спосіб вирішення спорів. Про це свідчать такі дані: у США у 90 відсотках кримінальних справ об-

винувачені визнають свою вину, близько 50 відсотків зізнань є результатом домовленості між обвинувачем і прокурором [3].

Позитивне значення даної форми кримінального судочинства полягає в тому, що вона сприяє швидкому розкриттю злочину, а також повній об'єктивній та всебічній перевірці всіх його обставин і відомостей стосовно осіб, які притягаються до кримінальної відповідальності. Укладання угоди вигідне і для обох сторін провадження. Так, обвинувачений може досягти перекваліфікації свого діяння на менш тяжке: наприклад, замість тюремного ув'язнення за фелонію (тяжкий злочин) особа погоджується на засудження до штрафу за місдімінор (злочин невеликої тяжкості) або «списання» частини обвинувачень і в результаті отримати значно менш суворе покарання, ніж передбачено законом.

Прокурор, у свою чергу, позбавляється необхідності доводити вину обвинуваченого в суді, а відтак, унеможлиблюється реальний ризик програшу у суді присяжних. До того ж шляхом укладення угод прокурори залучають обвинувачених до співпраці з метою викриття інших злочинців та злочинів. У цьому випадку обвинувачений набуває статус свідка і взагалі звільняється від відповідальності. Крім того, укладання угоди дає змогу обом сторонам уникнути додаткових судових витрат, пов'язаних із розглядом справи у суді присяжних.

У кримінальному процесі США визнання своєї вини, як правило, передбачає спрощення подальшого судочинства, винесення обвинувального вироку. При цьому судові дослідження інших доказів не проводиться. Потрібно зазначити, що згодом факт визнання своєї вини обвинуваченим прямо впливає на обсяг його прав, на оскарження вироку й навіть на визначення пока-

рання. Угода про визнання вини у кримінальному процесі США зазвичай укладається на стадії попереднього слухання кримінальної справи. Однак попереднє слухання не є обов'язковою стадією кримінального процесу США – обвинувачений вправі від неї відмовитися. Але суддя все ж таки може розглянути докази обвинувачення, незважаючи на відмову обвинуваченого, щоб закріпити їх процесуально. Іноді попереднє слухання об'єднується з першим викликом обвинуваченого до магістрату і з розглядом справи при вчиненні незначних правопорушень [2, 216].

Варто зазначити, що угоди про визнання вини отримали процесуальне оформлення у США в XIX столітті. Спочатку вони існували як правозастосовний захід, поступово їх було офіційно визнано і законодавцем, і суддями. Зокрема, у 1968–1970 роках Верховний Суд США у низці своїх рішень у конкретних справах визнав конституційність практики угод про визнання вини, фактично остаточно їх легалізувавши.

Угода про визнання вини процесуально закріплена в правилі 11 (п. Е) Федеральних правил кримінального процесу в окружних судах США і розглядається як письмовий чи усний контракт. Пункт Е складається із шести частин та підпунктів, які детально регламентують укладання такої угоди. Для кожної із таких форм існує спеціальна зазначена в законі процедура оформлення, що провадиться клерком суду (помічником судді, юристом-професіоналом) у присутності федерального судді, обвинуваченого, його захисника та прокурора, а в окремих випадках і в присутності потерпілого [4].

Цікавий той факт, що в американському кримінальному процесі перед судом ніколи не ставилося завдання щодо встановлення об'єктивної (матеріальної) істини, тобто: з'ясування всіх фактичних обставин справи; їх юридичної кваліфікації; прийняття належного рішення в інтересах абстрактного публічного правопорядку, безвідносно до того, на чому наполягають сторони.

У цьому сенсі функцією американського суду є не повне і об'єктивне дослідження фактичних даних у кримінальній справі, а безпосереднє вирішення суперечки між двома сторонами, що змагаються.

Звісно, це не означає, що суд байдужий до встановлення істини у справі. Він прагне встановити істину, але лише тією мірою, наскільки це потрібно для того, аби правильно вирішити суперечку. Тобто американський суддя є не «дослідни-

ком», а «арбітром». Змагальність визнається в американському процесі більшою цінністю, ніж абстрактне прагнення до об'єктивної істини. Між принципами об'єктивної істини і змагальності наявна зворотна пропорція: чим меншою мірою суд зобов'язаний шукати істину офіційно, тим більшою мірою рух кримінального процесу і доля кримінальної справи визначаються процесуальною позицією сторін (ступенем їх активності). Суд пасивний у збиранні доказів, їх подають сторони, які переконують суд у правильності власної позиції.

За такого підходу відмова однієї зі сторін від «змагання» зі своїм процесуальним опонентом має впливати на прийняття рішення по суті справи судом (йдеться про певну подібність до положень цивільного процесу, а саме: відмову від позову і визнання позову).

Якщо від кримінального переслідування відмовляється сторона обвинувачення, то суд не має права постановити обвинувальний вирок навіть у разі, якщо переконаний у його повній обґрунтованості. І навпаки, якщо обвинувачений визнає себе винуватим, то суд, переконавшись у добровільності визнання, зобов'язаний винести обвинувальний вирок та призначити покарання без проведення судового слідства (навіть у скороченому обсязі).

Саме така ситуація становить зміст відомого англосаксонського інституту «оголошення себе винуватим». Переважну кількість обвинувальних вироків постановляють не в результаті успішного доказування з боку сторони обвинувачення, а лише тому, що на початку судового розгляду обвинувачений відповів «так» на запитання головного: «Чи визнаєте Ви себе винуватим у пред'явлених пунктах обвинувачення?» [2, 217].

Таке трактування змагальності в цілому та інститут «оголошення себе винуватим» і породили специфічний феномен судочинства – угоди про визнання вини.

Враховуючи, що визнання особою вини повністю позбавляє обвинувачення обов'язку доказування і обмежує діяльність суду, то за відсутності суворо формалізованого попереднього провадження (де справу веде слідчий суддя, слідчий тощо) ніхто не заважає обвинуваченню і захисту «домовитися» таким чином, щоб обвинувачений визнав себе винуватим і був підданий кримінальному покаранню в обмін на певні «пільги», наприклад:

– виключення із обвинувального акта окремих обставин обвинувачення;

– більш м'яку (пільгову) кваліфікацію злочину тощо.

Оскільки діяльність суду обмежена не тільки визнанням вини, а й межами пред'явленого обвинувачення, то сторони за наявності угоди про визнання вини гарантують собі певні процесуальні та матеріально-правові блага, хоч і в «компромісно-му» варіанті.

Американський досвід свідчить, що часто до перемовин між сторонами залучаються і судді. Суддя під час укладання угоди про визнання вини не повинен називати обвинуваченому міру покарання, оскільки визнання ним вини розцінюватиметься як таке, що отримано під тиском, а отже – юридично недійсне.

Доцільно зауважити: у правовій літературі йдеться про те, що угоди про визнання вини є лише частковим звільненням від кримінального переслідування, позаяк особа легально звільняється від переслідування за вчинення інших злочинів (за винятком тих, за які вона переслідується в звичайному порядку) [5, 46]. Окрім того, обвинувачений не усуває шкідливих наслідків вчинених діянь. Особа лише полегшує притягнення «себе» до відповідальності за вчинення певних злочинів, за що отримує від сторони обвинувачення щось на кшталт «індульгенції» за інші злочини.

Так, у США угода про визнання вини не може бути застосована судом при розгляді справ про порушення правил дорожнього руху у нетверезому стані, про злочини статевого характеру, а також про злочини, які становлять загрозу населенню або вчинені повторно, або спричинили суттєву шкоду.

Цікаво, на нашу думку, було б зазначити, що в США можливе навіть укладання «латеральних угод» – угод, що змінюють тавро обвинувачення. Наприклад, особа, вчинивши такий злочин, як зґвалтування, боїться зазнати приниження з боку суспільства і, маючи таке право, визнає вини, приміром, у пограбуванні. На наш погляд, якщо особа вчинила такий злочин, то вона заслуговує на громадський осуд і, можливо, саме цей страх змусить її у майбутньому не вчиняти подібного. Крім того, «зґвалтування» і «пограбування» – злочини, які порягають на два різні нерівнозначні об'єкти, відповідно, на статеву свободу особи і на право власності. Вважаємо, що не можна, обвинувачуючи особу в зґвалтуванні, покарати за пограбування.

На відміну від угод про визнання вини, у США діють доволі демократичні та ефективні угоди про застосування альтернативних видів виправ-

ного впливу.

Крім права підсудного в США визнати вини, він може укласти в певних випадках угоду про застосування альтернативних видів виправного впливу. Вона полягає у можливій домовленості прокурора й адвоката, що обвинувачення призупиниться на певний строк, після чого обвинувачення буде знято за умови, що правопорушник дотримається певних умов упродовж цього періоду призупинення обвинувачення (наприклад, розпочне лікування, виконає громадські роботи, відшкодує збитки, не вживатиме наркотичні засоби тощо). Укладення такої угоди можливе за умов:

- якщо правопорушник обвинувачується у злочині, який вважається таким, що підходить для виведення справи з кримінального судочинства;
- якщо правопорушник раніше не притягувався до кримінальної відповідальності;
- якщо правопорушник не становить загрози суспільству;
- якщо потреби правопорушника та держави можуть бути краще задоволені поза процесом традиційного кримінального судочинства [1, 6].

Слід також зазначити, що реалізація принципів змагальності та диспозитивності в кримінальному процесі потребує зваженого аналізу так званого інституту судового компромісу.

Однак варто наголосити: інститут судового компромісу в формі дієвого каяття та мирової угоди обвинуваченого з потерпілим не потрібно плутати з інститутом визнання вини, який набув поширення у США.

Визнання обвинуваченим своєї провини в наведеному випадку за законодавством США, як правило, тягне за собою спрощення процедури подальшого судочинства: попереднє слухання не є обов'язковою стадією; укладаючи угоду, обвинувачений тим самим відмовляється від права на суд присяжних; угода усуває суперечки сторін з питання про винуватість обвинувачуваного; дослідження доказів у суді практично не проводиться; розгляд закінчується винесенням обвинувального вироку, якщо від угоди обвинувачений не відмовився і не виникли інші вагомні обставини. Отже, така угода заміняє вердикт присяжних про винуватість, а також усуває принцип змагальності сторін і пов'язаний з цим ризик непередбачуваності процесу. Зазначені угоди не виключають, а навпаки – збільшують ризик судової помилки.

Угода про визнання вини (США), мирова угода й дієове каяття – це різновиди правового компромісу. Проте між цими інститутами існує прин-

ципова різниця. В першому випадку предметом угоди є питання факту – власне істина (визнання чи невизнання вини) та юридична кваліфікація дій особи, часто незалежно від доказів у справі та об'єктивної дійсності. В угоді про визнання вини за законодавством США сторони «домовляються» щодо принципів питань предмета доказування, які відносяться до головного факту і, безперечно, мали б вирішуватись лише на підставі доказів, а не «контракту» (чи дійсно було вчинено злочин; чи вчинив злочин обвинувачений; чи винний у ньому підсудний; чи з умислом, і якщо так, то з яким саме діяв обвинувачений?).

Згідно з принципами юридичного компромісу за чинним законодавством України, формами якого є мирова угода та дійове каяття: злочин має бути розкрито, істину встановлено безсумнівно (усі сумніви, якщо вичерпані можливості їх усунення, тлумачаться і вирішуються на користь обвинуваченого); надано належну оцінку події злочину та здійснено правильну юридичну кваліфікацію дій обвинуваченого; відповіді на головні запитання справи (Чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується підсудний? Чи містить це діяння склад злочину і якою саме статтею кримінального закону він передбачений? Чи вчинив це діяння підсудний? Чи винний підсудний у вчиненні цього злочину?) надаються тільки на підставі доказів [6, 171].

Лише на основі встановленої об'єктивної істини та правильної юридичної оцінки вчиненого злочину, коли вину особи у вчиненні злочину доведено, приймається компромісне вирішення справи з урахуванням тяжкості злочину, особи обвинуваченого та обставин, які пом'якшують відповідальність. Такий компроміс стосується не питань об'єктивної істини, а обставин, що є умовами розв'язання справи без кримінального покарання обвинуваченого. Тобто такий компроміс слушно передбачає можливість альтернативного висновку щодо питань: чи підлягає обвинувачений покаранню за вчинений ним злочин; чи є обставини, за наявності яких обвинувачений може бути звільнений від кримінальної відповідальності; чи підлягає підсудний звільненню від покарання?

На наш погляд, угода про визнання вини у тому вигляді, що діє в США, не може бути запозичена до нашого законодавства. Адже вона суперечить принципу об'єктивної істини та презумпції невинуватості. Науковці стверджують, що при вирішенні питання про рецесію угоди про визнання вини у кримінальному процесуальне законодавство

України та інших країн СНД їх законодавці мають переконатися, що вона не суперечить типу кримінального процесу кожної з тих країн [7, 1056].

В основу інституту дійового каяття та мирової угоди покладено давно відомі та визнані моральні норми. Згадаймо, приміром, заклик до каяття, втілений у Біблейській притчі про вівцю, яка заблукала, і блудного сина та мудрість, викладену в заповіді: «Той, хто приховує свої злочини, не матиме успіху, а хто зізнається, той буде помилуваний» [8, 328].

Визнання обвинуваченим своєї провини в цьому випадку, як правило, тягне за собою спрощення процедури подальшого судочинства: попереднє слухання не є обов'язковою стадією; укладаючи угоду, обвинувачуваний відмовляється від права на суд присяжних; угода усуває суперечки сторін з питання про винність обвинувачуваного; дослідження доказів у суді практично не проводиться; розгляд закінчується винесенням обвинувального вироку, якщо від угоди обвинувачуваний не відмовився і не виникли інші вагомні обставини. Угода заміняє вердикт присяжних про винність і усуває принцип змагальності сторін та пов'язаний із цим ризик непередбачуваності процесу. Проте така угода не рятує правосуддя від ризику судової помилки. Аналіз показує, що чим слабкіша доказова база обвинувачення, тим вірогіднішою стає угода про визнання провини.

Аналізуючи позицію Є.О. Курти, можна зробити висновок про те, що угода про визнання вини є своєрідним правовим компромісом. Про необхідність застосування такого компромісу, зокрема на стадії досудового слідства, свідчать дані проведеного опитування практичних працівників, які брали участь у досудовому слідстві. Так, більшість респондентів (87,1%) зазначили про необхідність існування у законодавстві компромісних норм. Свою відповідь вони обґрунтували насамперед з тим, що наявність компромісних норм полегшує виявлення й розслідування злочинів та сприяє більш швидкому й повному їх розслідуванню (64,4%). Крім того, застосування компромісу, на їхню думку, сприяло б більш ефективному відшкодуванню збитків потерпілим (40,3%). Деякі респонденти вказали на можливість отримання правдивих свідчень в результаті (36,0%), а також звернули увагу на те, що нині протидія злочинності не може бути заснована лише на силовому та безкомпромісному методі (34,6%) [6, 170].

Таким чином, американська модель угоди про визнання вини має як позитивні, так і негативні сторони. Імплементация її в національне за-

конодавство варта уваги, оскільки спростить процедуру розгляду певної категорії кримінальних справ, сприятиме скороченню строків тримання осіб під вартою, загальних процесуальних

строків розгляду кримінальних справ та економії бюджетних витрат, що виділяються на здійснення кримінального правосуддя, а також зменшенню навантаження на слідчу і судову діяльність.

Список використаних джерел:

1. Середа Г.П. Особливості угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні / Г.П. Середа // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – №2. – С. 5–9.
2. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: навч. посіб. / Л.М. Лобойко. – К.: Істина, 2005. – 456 с.
3. Фридмен Л. Введение в американское право / Фридмен Л. – М.: Прогресс, 1993. – 314 с.
4. Исмаилов Б.И. Теоретические аспекты использования институтов ускоренного порядка рассмотрения дел и «Сделок о признании вины» в правоприменительной практике зарубежных государств / Исмаилов Б.И. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.lawlibrary.ru
5. Головки Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве / Головки Л.В. – СПб, 2002. – 544 с.
6. Курта Є.О. Місце і роль компромісу на досудовому слідстві / Є.О. Курта // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2009. – №9. – С. 170–178.
7. Філін Д. В. Угода про визнання вини та можливості її застосування у кримінальному судочинстві України / Д.В. Філін // Форум права. – 2011. – №1. – С. 1052–1058.
8. Скулиш Є. Д. Актуальні питання реформування кримінально-процесуального законодавства України / Є.Д. Скулиш // Актуальні проблеми кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса: Фенікс, 2011. – С. 328.

Ганна ВЛАСОВА

**УКЛАДАННЯ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНИ
У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ
ЯК ФОРМА СПРОЩЕНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА**

Резюме

У статті розглядається питання щодо особливостей і порядку укладання угоди про визнання вини у США та необхідності впровадження позитивного досвіду в Україні.

Анна ВЛАСОВА

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ СДЕЛКИ О ПРИЗНАНИИ ВИНОВНОСТИ
В СОЕДИНЕННЫХ ШТАТАХ АМЕРИКИ
КАК ФОРМА УПРОЩЕННОГО УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА**

Резюме

В статье рассматривается вопрос относительно особенностей и порядка заключения соглашения о признании вины в США и необходимости внедрения положительного опыта в Украине.

Hanna VLASOVA

**THE CONCLUSION OF A PLEA OF GUILT
IN THE UNITED STATES AS A FORM
OF SIMPLIFICATION OF CRIMINAL JUSTICE**

Summary

The article examines about the features and order transaction plea in the United States of America and the necessity to implement best practices in Ukraine.